

Etikodrama

Selim KADIOĞLU*

* Ankara Üniversitesi S.B.E. Deontoloji ve Tıp Tarihi Doktora Öğrencisi

Sunuşumun başlığını da oluşturan etikodrama terimini bir tür teatral etkinliğin ve bu türü belirleyici olan kuramın ortak adı olarak kullanıyorum.

Bu sempozyumda "Adana Galası" yapılan Culyus Kayzar (Julius Caesar), bu etkinlik türünün bir örneği olarak, çoğunluğu Ankara Tıp deontoloji birimi çevresinden bir ekipçe, bu yıl içinde kotarıldı. Oyun metnini düzenlemek ve bu örnekten genellemelerle etikodrama tanımı ve ölçütleri oluşturma işi de bana düştü.

Önce ortaya çıkış öyküsünü, tabiri caizse "etikodramanın kısa tarihi"ni, sonra kuramı oluşturan tanım ve saptamaları ele alalım.

"İkinci kuşak" doktora öğrencisi sıfatıyla bağlı bulunduğum Ankara Tıp Deontoloji departmanı bünyesinde, sanatsal anlamda yazma ve oynama, eğilimine ve kısmen deneyimine sahip bir topluluk vardır. Ayrıca birimin periyodik toplantılarında sık sık etik sorun örnekleri verilir. Bu uygun ortamda geçen yıl Kanada'lı konuk konferansçı sayın Filip Neyin (Philip Ney), sayın Fuat Aziz Gökselle birlikte gerçekleştirdiği doğaçlama gösteri, dramatisasyonun tıp etiği alanında kullanımını gündeme getirdi.

Bu retrospektif saptamaları öncesine yerleştirerek, etikodrama tarihçesini sayın Serap Pelin'in tıp etiği sorunlarından birini konu alan kısa bir oyun sergileme fikriyle başlatabiliriz. Serap Hanım üyesi bulunduğu Ankara Tabip Odası etik bürosuna, 1995 tıp bayramı etkinlikleri çerçevesinde düzenlenen organ aktarımları konulu panelleri kombine edilmek üzere böyle bir gösteri hazırlanmasını önermiş, öneri kabul edilmiştir. Metin bulma veya oluşturma arayışında önce sayın Çağrı Kalaça'ya, onun teknik nedenlerle böyle bir çalışmayı kabul etmemesi üzerine bana başvurulmuştur.

Eskiden beri pek beğendiğim Culyus Kayzar piyesinden adaptasyon yapmayı, ilginç bir tesadüfle, dramatik çatı arayışım sırasında sayın Fuat Aziz Göksel'in ötanazi konulu bir toplantıda sarfettiği "hekimin işi, Brutus'un kölesi gibi efendisinin üzerine atlayacağı kılıcı tutmak olmamalıdır" mealindeki sözlerden etkilenerek düşündüm.

Böylece bir Şekspir (Shakespeare) uyarlamasının izleyiciyi ve oyuncuyu cezbedici etkisi ile yetkin bir

müellifin kurduğu sağlam yapıyı, kurguladığı derinlikli tipleri kullanma avantajları yakalanıyordu. Üçüncü perdenin ikinci sahnesinde yeralan, cinayetin meşruluğu hakkındaki etik argümanı bir başka etik argümana tebdil ettirmek de görece kolaylıkla olanaklıydı.

Bu dönüşümü yaptığım ikinci bölümü hazırlarken cümle yapılarını olabildiğince koruyarak, sözcük ve sözcük grubu değiştirme-ekleme-çıkarma gibi bir teknik kullandım. Bu da Haldun Taner'in "Ayışığına Çalışkur" başlıklı komplike öyküde kullanıldığı tekniktir.

İlk sahnelemede yer almayan üçüncü bölümde ise ikinci bölümün çarpıcı repliklerinden bir kolaj ve tiradlardan karşılıklı konuşmaya geçiş sözkonusudur.

Oyuncuların belirlenmesi ile tekst yazımı eşzamanlı ve karşılıklı etkiler içinde gerçekleşti. Bruta, Antonia ve anlatıcı kız tiplerini sırasıyla sayın Serap Pelin, sayın Hülya Biriken ve sayın Funda Kadioğlu canlandırdı. İki koruşmasız rolü ilk temsilde sayın Şahin Oğuz ve sayın Can Pelin paylaştı, ikincide Şahin Bey'in yerini sayın Didem Geleşen aldı. Bu kadrodan kendileri veya eşleri "etikçi" olmayan Hülya ve Didem Hanımlar, Ankara Tıp deontoloji doktora öğrencisi ve ATO etik bürosu üyesi sayın Hafize Öztürk aracılığıyla gruba katıldılar.

Tarafımdan belirlenen sahne düzeni ve ortaklaşa yönetimle ortaya çıkarılan oyuna, prova aşamasında ATO Etik Büro başkanı sayın Yasemin Oğuz ve meslekten rejisör sayın Savaş Dönmez'in önemli katkıları oldu. Çalışmalarımız sürerken ATO'nun 14 Mart etkinlikleri duyurusunda hakkımızda eksik bilgi verilmesine tepki olarak hazırladığım afişte, etikodrama terimini ilk kez kullandım. 13 Mart'ta, halen Mamak belediye binası olan eski konservatuarın, artık nikah törenleri yapılan büyük salonunda prömiyerimizi yaptık. Bunu izleyen günlerde, özellikle sayın Yasemin Oğuz'dan ve sayın Yaman Örs'ten "etikodrama"nın eylem ve terim olarak orijinal olduğu saptaması ile yazıya veya tebliğe konu edilerek duyurulması ve haklarına sahiplenilmesi önerisi geldi. Bu teşviklerle, Tıbbi Etik dergisinin Nisan 95 sayısında yeralan "Etikodrama" başlıklı kısa bir makale yazdım. Orada etikodramayı özellikle ve hemen sadece kuramsal olarak ele alıp tanıttım. Kuramı tarihten

soyutlayan bu yaklaşımın sayın Yaman Örs ve sayın Serap Pelin tarafından şiddetle eleştirildi.

Daha sonra, oyun ekibi "Etikodrama Kumpanyası" adı altında müphem bir kurumsallaşma sürecine girdi; Sayın Yaman Örs Uluslararası Asya Biyoetik Dergisi'nin (Eubios Journal of Asian and International Bioethics) Kasım 95 sayısında çıkacak olan Etikodrama hakkında bir haber mektubu yazdı; dramanın gündemde bulunduğu Ankara Tıp Deontoloji biriminde sayın Olga Hüsamoğlu tarafından "Etik Eğitiminde Psikodrama" başlıklı bir intörn semineri hazırlandı; Sayın İltiz Uzel'in ilgi gösterip olanak sağlamasıyla oyun Adana'da ikinci kez sergilendi, böylece etikodrama serüveninde bulunduğumuz noktaya geldik.

Culyus Kayzar, varolan bir etikodrama kuramının uygulaması olarak ortaya çıkmamış, bilakis kurumsallaşma yazma ve oynama süreçlerinin sonrasında gerçekleşmiştir.

Oyun, organ aktarımlarıyla ilgili etik yaklaşımlar kompleksinden soyutlanan iki tez arasındaki argüman üzerine kuruludur. Birini aktarımın alıcı açısından yararını esas alıp diğer boyutlarını ihmal eden aktarımın, diğerini iradesi dışında verici konumuna giren yakınına yanıp şüphelere kapılan kişinin, dile getirdiği bu tezleri, gündemde bulunan yasa! düzenleme değişikliği itibariyle seçtim.

Temel kaygım bizatihi sorunu sergilemektir. Bunun için çatışan tezlerin herbirine kendi açısından dile gelme olanağı vererek, onların özelliklerinin biraradalığından kendi nesnelligimi sağlamak yaklaşımını seçtim. Didaktik değil démonstratif olmaya çalıştım. Nihai çözüm önerisi getirmek gibi bir girişimde de bulunmadım. Mizahi bir biçimle, yandaşlara kendi tezlerine yabancılaşıp dışarıdan bakma; karşıtlara tartışma gerginliğinden uzak öbür tarafı dinleme olanağı ve ilgili-ilsiz herkese zevkli bir seyir sağlamayı amaçladım.

"Bir etik sorunun çatışan tezlerinin, dramatik yapı içinde oyun kişilerince dile getirilmesi" şeklinde tanımladığım etikodramanın genelinde, prototipik örneğin oluşturulmasında sayılan kaygılar ve yaklaşımlar geçerli oldu.

Genel bir çerçeveye oturtmak arayışında etikodrama hem etik, hem drama alanlarında konumlandırılabilir. Etik bağlamında etikodrama bir etik sorun takdim şeklidir. Genel olarak böyle bir takdimi yaparken tartışmayı salt kuramsal düzeyde tutmak ya da örnek üzerinde sürdürmek gibi iki ana seçenek vardır. Örnek kullanımında da, örneğin somut ya da tasarlanmış olması gibi iki yol sözkonusudur. Bunların ikincisindeki; yani etik sorunların imgelem ürünü örnekler üzerinde tartışılması yaklaşımındaki örnek üretme etkinliğine "etikodrama" demeyi öneriyorum. Basit örneklemelerden, karmaşık öykülemelere uzanan etikodrama spektrumunda, etikodrama özelleşmiş bir tür olarak yer almaktadır.

Etikodramanın işlevsel klasik alternatifleri konferans, panel etkinlikleridir. Bunlara göre avantajı ilginç ve çarpıcı olabilmek, dezavantajı ise özel yönelim-yetenek-donanım gerektirmektir.

Drama bağlamındaysa etikodrama sanatsal çabanın araç konumunda bulunduğu bir çalışmadır. Araç olarak kullanılan dram sanatının yazma ve oynama boyutlarından ilkidir. Etikodrama ile, isminin ilham kaynağı olan ve kendisi gibi dramatisasyonu araç olarak kullanan psikodramanın temel yöntemsel ayrılığı, dramının farklı boyutlarından yararlanmalarıdır.

Disiplin kombinezonlarında amaç konumunu sonuç beklentisiyle ilgili olmak; araç konumunu salt yöntemden yararlanılmak şeklinde tanımlıyorum.

Klasik dramaturjide etik sorunun tema olarak kullanımı amaç-araç ilişkisi yönünden etikodramanın tersidir. Ancak, edebiyat-tiyatro-sinema için albenili ve zengin bir konu kaynağı oluşturan etik sorunlar, bu alanlarda çok işlenmiş ve yetkin otörlerce arayışına girilmeden ve ismi konulmadan pek çok etikodramatik yapıt gerçekleştirilmiştir.

Belli bir ahlak anlayışının sanata sarmalanıp sunulması veya bir etik ikilemin çatışan tezlerinden tekini dile getirilmesi veya sorun betimleme değil çözüm önerme kaygısının ağır basması şekillerindeki etik-drama etkileşimlerini ise etikodrama olmayan ahlaki müsamere olarak nitelendiriyorum.

Tıp etiği özelinde etikodramanın meslektaş ve toplum eğitiminde sorunları tanıtmada kullanılabilir bir yöntem olduğunu düşünüyorum.

Bunun ötesinde bir alt veya yan dalı olarak tıp etiği ile edebiyat-tiyatro-sinema arasında oluşturacağı köprülerin etik-deontoloji-tarihten ibaret disiplinler spektrumumuzu biraz genişletebilmesini umuyorum. Bu genişlemenin son hedefi olarak beklentim de medikal humanitiz (medical humanities) gibi geniş bir çatı altına geçiştir.

Hasılı kelam, dramaturjik açıdan küçük bir adım olan Culyus Kayzar uyarlamasının metodolojik açıdan büyük bir adım olmasını diliyorum.

